

4. Arv och lån

4.1. Inledning

Under perioden 1800–2000 skapas nya ord i svenskan med i första hand tre olika medel: lån, (inhemsk) sammansättning och (inhemsk) avledning (se t.ex. Malmgren 2000:7). I det här kapitlet är det lånorden i ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden som står i fokus såsom dessa uppträder i mitt allmänspråkliga delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. De delundersökningar som redovisas i kapitlet utgår från tre frågor.

Den första är i vilken omfattning som termer, ord och fraser med anknytning till juridiska kontexter utgörs av arvord respektive lånord (se t.ex. Edlund & Hene 1992:28–32 om begreppen 'arvord', 'lånord' och 'nybildade ord').¹ Den andra frågan är om det juridiska ordförrådet i svenskan följer den generella utvecklingen i svenskan beträffande lånordens ursprung; under 1800-talet dominerar franska och tyska som långivande språk, medan tyska och engelska gör detta under 1900-talet (se t.ex. Mårtensson 1988:111–118).² Den tredje är vilka typer av lånord som förekommer; här är distinktionen mellan kategorierna 'ordlån' och 'begreppslån' central (se t.ex. Edlund & Hene 1992:27–41). Dessa tre frågor bildar utgångspunkt för avsnitt 4.2, 4.3 respektive 4.4 nedan.

¹ Beteckningarna *lån* och *lånord* är egentligen missvisande, då de implicerar att det språkliga elementet i fråga lånas från ett språk till ett annat för en avgränsad tidsperiod och därefter återgår till det långivande språket. Så är dock inte fallet: "The item is actually copied, rather than borrowed in the strict sense of the term" (Aitchison 1992:111f.).

² Det är möjligt att göra en distinktion mellan kategorierna 'långivande språk' och 'lånförmedlande språk'; ett långivande språk är det språk varifrån ett lånord ursprungligen kommer, medan ett lånförmedlande språk är just förmedlare av lånord (se Edlund & Hene 1992:31f.). I min framställning används dock enbart termen *långivande språk* också i de fall då språket i fråga snarare är den sista förmedlaren av ett lånord, dvs. *lånförmedlande språk*.

4.2. Fördelning av arvord och lånord

Juridiken som ämnesområde har en stark nationell förankring, som avspeglar sig i det ordförråd som används (se Laurén 1993:79). Detta gäller också juridiska texter på andra språk än svenska. Ett exempel är tyskspråkiga avtalstexter där arvorden överväger (se Lothar Hoffmann 1998: 527). Trots den nationella förankringen uppträder latinska termer från den romerska rätten i juridiska texter på många olika språk (se t.ex. Mattila 2000:270).

Gränsdragningen mellan *arvord* och *lånord* är inte utan problem (se t.ex. Reidinger 1997:41; Cederholm & Grönroos 2000:43).¹ Här väljer jag att följa en pragmatisk princip. Som lånord räknar jag de lexikala enheter ur SAOB/OSA och NEO/SO som är försedda med etymologiska upplysningar om "främmande ursprung" i form av språkbeteckningar och som föregås av *etymologiska markörer* såsom *aflav*, *jfr*, *till* med flera (jfr Malmgren 2000:4 resp. 1995:277; se även avsnitt 4.3 nedan). Uppgifter om antalet lexikala enheter med sådana etymologiska upplysningar ur SAOB/OSA och NEO/SO ges i tabell 1:²

TABELL 1. *Lexikala enheter ur SAOB/OSA och NEO/SO med etymologiska upplysningar om "främmande ursprung": första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000. Antalet enheter anges i absoluta tal och i procent av det totala antalet lexikala enheter under respektive tidsperiod*

	SAOB/OSA	NEO/SO	Totalt
	n = 1.544	n = 459	n = 2.003
1800-talet	221 (992) 22,3 %	70 (296) 23,6 %	291 (1.288) 22,5 %
1900-talet	70 (552) 12,7 %	4 (163) 2,5 %	74 (715) 10,5 %
1800–2000	291 (1.544) 18,8 %	74 (459) 16,1 %	365 (2.003) 18,2 %

¹ Jag använder de traditionella termerna *arvord* och *lånord* trots att det i mitt material finns lexikala enheter som är mer omfattande än ett (text)ord.

² Här och annars redovisas uppgifter för *1800-talet*, *1900-talet* och *1800–2000*, även om den tryckta ordboken NEO utgavs 1995–1996. Samtliga decimaltal i undersökningen är avrundade till en decimal, vilket i en del fall medför att totalsumman för procenttal blir något över eller under 100.

Den procentuella andelen lexikala enheter ur SAOB/OSA som klassificeras som lånord uppgår till lite mindre än en femtedel beträffande hela undersökningsperioden (18,8 procent). Skillnaden mellan 1800-talet och 1900-talet är stor, då andelen lånord är strax över 22 respektive nästan 13 procent. Här får man också hålla i minnet att de lexikala enheterna med första belägg under 1800-talet är nästan dubbelt så många som de med första belägg under 1900-talet (992 respektive 552).

Beträffande NEO/SO svarar lånorden för mindre än en femtedel av de lexikala enheterna (16,1 procent). Liksom för SAOB/OSA är antalet lexikala enheter med första belägg under 1800-talet nästan dubbelt så stort som motsvarande antal för 1900-talet (296 respektive 163; jfr Lange 2000:9). Även i det här fallet finns det en mycket stor skillnad mellan procentvärdena för de båda århundradena. För NEO/SO är den emellertid än mera markerad, då lånorden svarar för 23,6 respektive 2,5 procent av de lexikala enheterna med första belägg under 1800-talet respektive 1900-talet.

Värdena i tabell 1 bekräftar den bedömning som Laurén & Nordman gör av svenskt juridiskt fackspråk som en teknolekt där arvorden dominerar i jämförelse med andra svenska fackspråk (se Laurén 1993:105). Sammantaget klassificeras något mer än fyra femtedelar av de lexikala enheterna i mitt allmänspråkliga delmaterial som arvord (81,8 procent) och knappt en femtedel som lånord (18,2 procent). De båda finländska forskarna arbetar visserligen med ett begränsat textmaterial, deras tidsperspektiv sträcker sig från fornsvensk tid till 1960-talet och de undersöker juridiska *facktermer*, inte ett juridiskt ordförråd i allmänhet. Trots dessa skillnader i förhållande till min undersökning visar mitt material med allmänspråkliga ordböcker samma tendens som det material med juridiska läroböcker och handböcker som Laurén & Nordman studerar. Detta talar för att Christer Lauréns bedömning av juridikens teknolekt är korrekt, då denne hävdar att juridiskt fackspråk har en terminologi som är bunden ”vid språk och rum” (Laurén 1993:118; jfr även Bergenholtz & Tarp 1994a:57f.). Trots denna bundenhet bedrivs det dock i dag ett aktivt arbete för att jämföra olika rättssystem med tillhörande begrepp, inte minst med tanke på översättning i juridiska kontexter (se t.ex. Sandrini 1996).

Värdena i tabell 1 ovan ger alltså inget starkt empiriskt underlag för den oro som svenska jurister har uttryckt – och uttrycker – över en alltför stor förekomst av ”icke-svenska” ord och uttryck i svenskt juridiskt

fackspråk (se avsnitt 2.6 ovan).¹ Men värdena i tabellen säger inte nödvändigtvis hela sanningen om utländska influenser på ett svenskt juridiskt ordförråd under den aktuella tvåhundraårsperioden.

De båda ordböckerna/databaserna uppvisar ungefär samma procentvärden för andelen lånord med första belägg under 1800-talet och under hela tidsperioden 1800–2000. Däremot är skillnaden stor mellan 1800-talet och 1900-talet. En oreflekterad tolkning av siffrorna i tabell 1 är att det juridiska ordförrådet i svenskan blir allt mindre beroende av lånord under undersökningsperioden och att behovet av lexikal förnyelse allt mer täcks genom ordbildning med inhemskt språkmateriel. Med hänsyn till de omständigheter som hör samman med mitt material, och som diskuteras i avsnitt 3.3.1 ovan, bör man emellertid vara försiktig med att dra en sådan slutsats. Likaså finns det ytterligare en omständighet som gör att försiktighet är att rekommendera.

De lexikala enheter som registreras i tabell 1 är enbart sådana som är försedda med tillhörande etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung”, t.ex. **IMMISSION**: ”störande inverkan på grannfastighet genom rök, lukt, buller e.d. [...]”. NEO/SO uppger att svenskans *immission* kommer av latinets *immission* ’tillåtelse att växa fritt’, som i sin tur är bildat till *immittere* ’införa, släppa in’ (NEO 2; även I 229). I redovisningen i tabell 1 ingår däremot inte enheter där ett grundord till en registrerad lexikal enhet har utländsk bakgrund. Exempelvis är **INTERNERA** med första belägg 1855 ett lån från franska *interner* ’inspärja’, medan **INTERNERING** med första belägg 1903 inte är försett med någon motsvarande upplysning, då substantivet är ett resultat av inhemsk ordbildning i svenskan (NEO 2). Frågan är alltså när, eller kanske snarare om, en lexikal enhet med ”utomsvenskt” ursprung blir en lexikal enhet med – enligt språkbrukarna – ”full hemortsrätt” i svenskan.

Om jag skulle låta också lexikala enheter av samma typ som **INTERNERING** ingå i redovisningen, blir värdena för lånord bland uppslagsorden märkta med <jur.> ur NEO/SO betydligt högre. I så fall uppgår andelen lånord till 34,6 procent för hela perioden, medan värdena för 1800-talet och 1900-talet är 43,2 respektive 19,0 procent. På motsvarande sätt torde ett sådant förfarande öka procentandelarna för de registrerade lexikala enheterna med främmande ursprung enligt SAOB/OSA. Anledningen är att sådana upplysningar främst ges till huvudorden, medan det är ovanligare att sammansättningar och avledningar är försedda med sådana (jfr Ekbo & Loman 1971:25f.).

¹ En diskussion om ”Vad är egentligen ’riktigt svenskt’ i den svenska rätten?” förs i Nygren (1998).

Förutom variationen mellan de två århundradena och mellan de båda ordböckerna/databaserna, finns det även en viss variation inom mitt material beträffande fördelningen mellan arvord och lånord. Variationen kan delvis knytas till rättsområden, som dessa markeras genom ämnesområdesbeteckningar, delvis till språkliga kategorier.

Det stora flertalet av de lexikala enheterna ur SAOB/OSA är markerade som <jur.> eller har registrerats genom konkordanssökningar. Antalet belägg för ämnesområdesbeteckningarna <folkrätt>, <rättsfil.> och <rättshist.> är obetydligt och kommenteras därför inte vidare i detta sammanhang. Däremot skall <fångv.> uppmärksammas. Antalet belägg är totalt 44, varav 39 har första belägg under 1800-talet. Ämnesområdesbeteckningen *fångvårdsterm* används således främst för ”1800-talsord”. Vidare är det enbart 4 av de 44 lexikala enheterna som har uppgifter om främmande ursprung, nämligen sammansättningen *disciplin-kompani*, huvudordet **DISCIPLINÄR** (elliptisk användning för *disciplinärfånge*) samt sammansättningarna *korrektionsanstalt* och *korrektionsstraff* (D 1522; D 1526; K 2464; K 2464). Dessa uppgifter ger ett intryck av att svensk fångvårdsterminologi under perioden främst utvecklas med hjälp av inhemska ordbildning. Frågan är om det faktiskt är så.

På samma sätt som beträffande **INTERNERING** ovan kan man diskutera om bland annat sammansättningen *disciplinklass* med första belägg 1872 också kan räknas som lånord, trots att huvudordet **DISCIPLIN** kom in i svenskan före år 1800 (D 1516). Sammansättningen *disciplinklass* är emellertid resultatet av inhemska svensk ordbildning. Likaså kan man fråga sig om inte rättsutvecklingen under 1800-talet och det tidiga 1900-talet ”borde” ha gett fler språkliga avtryck men att dessa inte visar sig här på grund av materialets karaktär. Svenska reformer på straffrättens område under denna period uppges vara influerade av rättsutvecklingen i engelsk-, tysk- och franskspråkiga stater (se Inger 1988:172, 235–250). Det faktum att SAOB inte är en fackordbok kan således vara en anledning att vara försiktig med slutsatser om främmande inflytande beträffande fångvårdsterminologin i svenskan (jfr avsnitt 3.3.1 ovan).

Fördelningen mellan arvord och lånord i materialet varierar delvis utifrån språkliga kategorier. Ett mycket tydligt exempel erbjuder artiklarna **LAG** sbst1 och **RÄTT** sbst2 i SAOB/OSA (L 39; R 3996). Det finns totalt 43 lexikala enheter, flertalet sammansättningar, där morfemet *lag-* ingår. En enda av dessa enheter har etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung”, nämligen sammansättningen *laglott* (”efter lat. *portio legitima*”). Situationen när det gäller *rätt(s)-* är en helt annan. Av totalt 231 lexikala enheter hämtade ur artikeln **RÄTT** sbst 2 är hela 94

(39,7 procent) försedda med sådana etymologiska upplysningar. I de flesta fall är det tyska, relativt ofta tillsammans med danska, som förekommer som långivande språk i dessa (se vidare avsnitt 4.4.2.4 nedan).¹

4.3. Lånordens ursprung

Latinets stora betydelse som långivande språk inom juridikens område understryks av många språkforskare, bland andra Peter Skautrup (1953: 422), Ruth Vatvedt Fjeld (1992:215) och Ludger Hoffmann (1998:527). Även jurister gör detta, och den finländske rättsvetaren och lingvisten Heikki E.S. Mattila beskriver situationen på följande sätt:

Arvet från den romerska rätten utgör den stora gemensamma nämnaren i de västerländska rättsordningarna. Detta kommer till uttryck även på den språkliga nivån. I olika länders rättsspråk används fortfarande – utöver främmande ord av latinskt ursprung – också genuint latinska termer och fraser. (Mattila 2000:270; se vidare Mattila 2002a:201–266)

Latinska (ettords)termer och fraser har kommit till svenskan, liksom till finskan, på olika vägar. Tyskan var länge en viktig förmedlare, men kontakterna med engelskspråkiga länder efter andra världskriget gör att latinska uttryck från common law-systemet finner sin väg till svenskan och finskan (se Mattila 2000:299).

Enligt Laurén & Nordman kommer termer i juridikens teknolekt ofta ytterst från latinet (nästan 50 procent av de registrerade termerna), även om franska och danska fungerar som viktiga förmedlare av latinska termer. Germanska språk, i första hand tyska, spelar en viktig roll med över 40 procent av de registrerade termerna, medan de germanska språkens roll är mindre betydelsefull beträffande övriga undersökta teknolekter (se Laurén 1993:109). Trots reservationerna i avsnitt 4.2 ovan är det även här av intresse att jämföra resultat för mitt material med de som redovisas för juridikens teknolekt.

Etymologisk information i monolingvala allmänordböcker kan presenteras på olika sätt (jfr Svensén 1999). I mitt delmaterial med allmänspråkliga ordböcker anges ”främmande ursprung” med hjälp av vad jag kallar *etymologiska markörer* (prepositioner och andra ordklasser) och

¹ Antalet belägg för *lag*- och *rätt(s)*- beträffande NEO/SO är väsentligt lägre, men bilden är densamma som i fråga om SAOB/OSA. Inget av de 8 uppslagsorden där *lag*- ingår har ”främmande ursprung”, medan två av de 30 med *rätt(s)*- har detta; för både **RÄTTSSTAT** och **RÄTTSSÄKERHET** ges hänvisningar till tyska (*Rechtsstaat*, *Rechtssicherheit*) (SO).

språkbeteckningar.

I fråga om etymologiska upplysningar i SAOB/OSA, följer jag de principer som har formulerats för ORDAT-projektet (se Malmgren 2000:4). Om en språkbeteckning föregås av någon av prepositionerna *af/av*, *efter* eller *till* i den etymologiska parentesen till en lexikal enhet i SAOB/OSA, betraktas detta som ett påstående om direkt lån från språket i fråga, dvs. ett *ordlån*. Om en språkbeteckning föregås av *jfr* i den etymologiska parentesen, betraktas den lexikala enheten som ett möjligt *begreppslån* med underkategorierna *betydelselån* och *översättningslån* (se Edlund & Hene 1992:27–41).¹

I några fall används andra formuleringar i SAOB/OSA, t.ex. typen ”liksom fr. o. eng. [...] av lat. [...]”. Formuleringar av typer *liksom* jämför jag med *jfr* och räknar med ett möjligt begreppslån, även om informationen ges på en annan nivå än genom de egentliga etymologiska markörerna. Flera markörer och språkbeteckningar kan uppträda till en och samma lexikala enhet i ordboken/databasen. Härigenom kan två eller flera språk registreras som långivande språk (jfr Cederholm & Grönroos 2000:43).

NEO/OSA har SAOB som grund för sina etymologiska upplysningar även om andra källor kompletterar, bland annat Språkbankens korpusmaterial (se Malmgren 1995:277). De etymologiska upplysningarna i NEO (och SO) meddelas enligt följande system. Vid lånord från ett bestämt språk föregås språkbeteckningen av prepositionen *av*. Om ett uppslagsord har kommit in i svenskan via flera inte angivna språk används *ur*. Översättningslån markeras med *efter*, medan ”[e]n mera allmän relation anges med *till* [...]” (NEO 1, förord, kursiv stil i originalet). Prepositionen *av* plus språkbeteckning räknar jag som ett påstående om *ordlån*, medan jag tolkar *ur*, *efter* och *till* plus språkbeteckning som påstående om *möjliga begreppslån*.

Jag räknar också *via* plus språkbeteckning i NEO/SO som ett påstående om *möjliga begreppslån*, t.ex. **DIPLOMATARISK** (NEO 1). I några få fall ger NEO/SO upplysningar av realiakaraktär som jag godtar som upplysningar om ”främmande ursprung”, och då möjliga begreppslån. Ett exempel är uppslagsordet **KRONJURIST** med första belägg 1877: ”högste juridiske rådgivare till regering i vissa monarkier, särsk. Storbritannien [...]” (NEO 2).² Även i NEO/SO kan flera etymologiska upp-

¹ De etymologiska upplysningarna kan ges till huvudord i SAOB/OSA eller till lexikala enheter som presenteras inom en artikel, och upplysningarna står inom hakparenteser, ”[]” (jfr Lundbladh 1992:71–74).

² Sammansättningen *kronjurist* upptas inte i SAOB/OSA, där redaktionen av artikeln **KRONA** avslutades 1938 (K 2886).

lysningar om främmande ursprung ges till ett och samma uppslagsord.

I tabell 2 och 3 nedan redovisas resultatet av delundersökningen av lånordens ursprung, och då *lånord* utan specificering, medan en redovisning utifrån *ordlån* och *möjliga begreppslån* återfinns i avsnitt 4.4 nedan.

De språk som beaktas som långgivande språk är (ny)danska, (ny)engelska, (ny)franska, grekiska, holländska/nederländska, isländska, italienska, latin, norska, spanska och (nyhög)tyska. I kategorin 'latin' ingår latin under olika tidsperioder: senlatin, medel(tids)latin och nylatin. I de fall där etymologiska uppgifter ges om äldre språkskeden, t.ex. lågtyska och medelhögtyska, registreras dessa under det aktuella språket ovan (jfr Cederholm & Grönroos 2000:43). Engelska, franska, italienska, latin, spanska och tyska är de sex vanligaste långgivande språken i SAOB/OSA (se Cederholm & Grönroos 2000:43f.). Jag kompletterar dem med danska och norska, eftersom nordiska kontakter är viktiga på lagstiftningens område redan under 1800-talet och intensifieras under 1900-talet (se t.ex. Inger 1988:172, 221; Modéer 1993:158f., 179). Det finns också några få lexikala enheter där andra språk är aktuella: grekiska, holländska/nederländska och isländska. De språkbeteckningar som används i tabellerna i det här kapitlet ansluter till NEO/OSA, då de är mer genomskinliga än de som används i SAOB/OSA. Jag börjar alltså med resultat för SAOB/OSA och därefter behandlar jag dem för NEO/SA.

TABELL 2. *Antal etymologiska upplysningar om "främmande ursprung" för de lexikala enheter ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet, sorterade efter långgivande språk: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	48	46	49	–	2	2	2	62	8	1	184	404
1900-t.	9	13	12	–	–	–	–	16	2	–	59	111
1800– 2000	57	59	61	–	2	2	2	78	10	1	243	515

Det är alltså fråga om 291 lexikala enheter ur SAOB/OSA, och av tabell 2 framgår att nästan hälften av de etymologiska upplysningarna om "främmande ursprung" vid dessa gäller tyska med totalt 243 av 515 be-

lägg (47,2 procent). Därefter följer latin, franska, engelska och danska. Antalet belägg är mellan 78 och 57. Vart och ett av språken norska, holländska/nederländska, isländska, italienska och spanska noteras för ett blygsamt antal etymologiska upplysningar, medan grekiskan saknar belägg.

Det är således fråga om 74 lexikala enheter ur NEO/SO, och tabell 3 nedan visar att det stora flertalet etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” till dessa avser latin med totalt 42 av 86 belägg (48,8 procent). Därefter kommer franska, tyska och engelska med 14, 11 respektive 8 belägg. Grekiska, italienska, danska och holländska/nederländska noteras för några få upplysningar vardera, medan isländska, norska och spanska inte har några alls.

TABELL 3. *Antal etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” för de lexikala enheter ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet, sorterade efter långivande språk: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	2	7	14	5	1	–	3	39	–	–	11	82
1900-t.	–	1	–	–	–	–	–	3	–	–	–	4
1800– 2000	2	8	14	5	1	–	3	42	–	–	11	86

Utifrån tabell 2 och 3 kan jag därmed konstatera att latin och tyska spelar en central roll som långivande språk bland de totalt 365 lexikala enheter som har ”främmande ursprung” i mitt allmänspråkliga ordboks-material. Tyskan noteras för lite mer än två femtedelar av de etymologiska upplysningarna om främmande ursprung och latinet för en femtedel (254 respektive 120 av totalt 601 belägg). Franska, engelska och danska får sägas ha ett visst inflytande med sina totalt 75, 67 respektive 59 belägg. Det bör återigen betonas att det är vanligt, i första hand beträffande SAOB/OSA, att en och samma lexikala enhet är försedd med flera etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung, inte en enda.

Latinets traditionella särställning inom juridikens ämnesområde beskrivs på följande sätt i fackordboken *Latinsk juridisk terminologi*:

Latinet skulle med rätta kunna betecknas som juridikens internationella språk, i synnerhet som dess europeiska språk genom århundradena, alltifrån den romerska lagstiftningen, de romerska rättslärdes arbeten och *Corpus Iuris Civilis* (534 e.Kr.), den lagsamling, som jämte den kanoniska rätten (utformad på 1100-talet) fick vital betydelse för rättsutvecklingen i de flesta europeiska länder, särskilt i Tyskland, från 1100-talet och framåt. (Anners & Önnersfors 1976:9, kursiv stil i originalet)

Latinets inflytande är dock inte begränsat till juridiken, eftersom de klassiska språken är viktiga också inom andra vetenskaper. Ett exempel är svensk genteknologisk terminologi där lexikalt material från latin och grekiska spelar en central roll vid sidan av arvorden (se Reidinger 1997: 94). Inte heller är det stora tyska inflytande som visar sig i det allmänspråkliga delmaterialet någon överraskning, eftersom den tyska påverkan på juridiken i Sverige, sakligt och språkligt, från mitten av 1800-talet och framåt har uppmärksamrats av många forskare (se t.ex. Sundell 1987).

En viss inverkan av franska och danska förekommer i materialet, antingen direkt eller som förmedlare av i första hand latinskt och tyskt språkmaterial (jfr Laurén 1993:109). Engelska spelar en något mindre betydelsefull roll som långivande språk. Rättshistoriker påpekar dels att under den första halvan av 1800-talet är ”inflytandet från fransk och i viss mån engelsk rätt påfallande”, dels att det nordiska lagstiftningssamarbetet från slutet av 1800-talet är viktigt för svensk lagstiftning (Inger 1988:172). Den franska, danska och engelska inverkan på svensk juridiskt språk kan dock inte jämföras med det inflytande som latin och tyska utövar.

Det svenska juridiska ordförrådet, såsom det framträder i form av mitt allmänspråkliga delmaterial, följer således den generella utvecklingen i svenskan i fråga om tyska och franska som centrala långivande språk under perioden 1800–2000. Inflytandet från engelska är däremot mindre, vilket i alla fall till en del bör vara avhängigt materialets karaktär (jfr avsnitt 4.2 ovan). Främst under 1800-talet spelar latin en viktig roll för den lexikala utvecklingen på juridikens område, medan latinets betydelse för allmänspråket bör vara mera begränsad under den aktuella tidsperioden.

Huvudresultaten utifrån det studerade materialet överensstämmer med den beskrivning av juridikens teknolekt som Laurén & Nordman ger (jfr även Mattila 2002a:287f. om påverkan från latin, tyska, franska och engelska på juridiskt fackspråk i Norden). Det finns dock vissa skillnader, och olika resultat utifrån den kvantitativa redovisningen i tabell 2 och tabell 3 skall nu diskuteras mera i detalj. I avsnitt 4.3.1–4.3.3 behandlar

jag förekomsten av etymologiska upplysningar inom respektive ord-bok/databas, den bild som SAOB/OSA och NEO/SO ger av olika språks inflytande på svenskt juridiskt ordförråd samt de kombinationer av språk som är vanliga i etymologierna i delmaterialet.

4.3.1. Förekomst av etymologiska upplysningar om främmande ursprung

Det genomsnittliga antalet upplysningar om ”främmande ursprung” per lexikal enhet som är försedd med sådana uppgår till 1,8 respektive 1,6 beträffande SAOB/OSA, medan värdena för NEO/SO är 1,2 (1800-talet) och 1,0 (1900-talet). Det är självfallet ett förväntat resultat att SAOB/OSA ger fylligare etymologiska upplysningar.

Antalet fall där NEO/SO ger flera etymologiska upplysningar om främmande ursprung till samma uppslagsord är mycket begränsat, nämligen 11 av 74. Samtliga 11 har första belägg under 1800-talet. Det finns ingen koncentration till uppslagsord under någon viss bokstav eller till något visst rättsområde, men det är bara två uppslagsord som återfinns i den senare halvan av alfabetet: **UTSTÄLLNING** och **ÖVERGREPP** (NEO 3).

Utförligheten i SAOB:s etymologier varierar mycket, och enligt Bengt Sigurd har etymologierna ”blivit mera stringenta i senare band [...]”. Mest utförliga etymologier finns i de band som behandlar bokstäverna **B–E**, men det förekommer också fylliga etymologier i senare band (se Sigurd 1986:177f.). Sigurds bedömning stämmer delvis överens med de slutsatser som kan dras av mitt material (se bilaga 3 för en fullständig redovisning). Överlägset flest antal upplysningar om främmande ursprung uppvisar nämligen de lexikala enheterna under **R** med 188 belägg för perioden 1800–2000. Därefter följer **D** och **K** med vardera 52, **S** med 49, **A** med 39 och **I** med 35 etymologiska upplysningar. Däremot är antalet upplysningar under **B**, **C** och **E** i sammanhanget litet. De många beläggen för **R** återfinns till stor del vid de många sammansättningar som jag har excerperat i artikeln **RÄTT** sbst2 (R 3996) och en del av beläggen för **S** kommer från den excerperade artikeln **STRAFF** (S 12474). Bland lexikala enheter med många etymologiska upplysningar om främmande ursprung under andra bokstäver kan nämnas de fyra huvudorden **ASSIGNATOR**, **DOKTRIN**, **IMPERIUM** och **KOGNAT** (A 2517; D 1892; I 241; K 1796).

4.3.2. *Långgivande språk*

Tabell 2 och 3 i avsnitt 4.3 ovan visar stora likheter beträffande vilka språk som uppträder vid de lexikala enheter som ingår i det allmän-språkliga delmaterialet utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Däremot finns det några tydliga skillnader i ordningsföljden mellan de långgivande språken utifrån antalet belägg för dem i de etymologiska upplysningarna om ”främmande ursprung”. Enligt SAOB/OSA är tyska det mest inflytelserika språket i fråga om ett svenskt juridiskt ordförråd under hela perioden 1800–2000. Därefter följer latin, franska, engelska och danska. Enligt NEO/SO är det viktigaste långgivande språket latin, följt av franska, tyska och engelska. Ordningsföljden mellan latin och tyska – liksom danskans inverkan – kan bland annat ha samband med vilka typer av lånord som det är fråga om (se avsnitt 4.4 nedan).

Tyskans stora betydelse, främst som den visar sig utifrån SAOB/OSA, är ingen överraskning (jfr Cederholm & Grönroos 2000:44). Den är väntad med tanke på inflödet av lånord i svenskan i allmänhet under 1800-talet och första halvan av 1900-talet (jfr avsnitt 4.1 ovan). Den är även väntad med tanke på det tyska inflytandet på rättsvetenskapen i Norden och det juridiska fackspråket under 1800-talet och första delen av 1900-talet (se t.ex. Mattila 2002a:345). Trots frånvaron av en gemensam tysk lagstiftning under 1800-talet var den tyska rättsvetenskapen central för rättsvetenskapen i många europeiska stater. Svenska jurister fick sina teoretiska förebilder från Tyskland. Det var dit de reste på studieresor och det var med tyska kollegor som de svenska juristerna knöt kontakter (se Sundell 1987:12). De svenska juristerna uppges rentav ha haft ännu närmare förbindelser med Tyskland än vad kollegorna i det övriga Norden hade (se Björne 2002:120).

När det gäller franskt och engelskt inflytande, ges något olika beskrivningar i den rättsvetenskapliga litteraturen. Enligt Jan-Olof Sundell är den franska och engelska påverkan på svensk rätt begränsad. Frankrike fick visserligen en enhetlig lagstiftning under Napoleons kejsardöme, men den franska rättsvetenskapen fick aldrig någon större betydelse i Europa utanför det egna landets gränser. Anglosaxisk rätt spelar inte någon större roll för svensk rättsutveckling förrän under senare delen av 1900-talet (se Sundell 1987:12). Göran Inger (1988:172) betonar däremot inflytandet från fransk rätt: ”Den napoleonska lagstiftningen var ju mönsterbildande i Europa.” Han understryker vidare att svensk straffrätt under 1800-talet också påverkas av amerikansk rätt. Lars Björne påpekar att runt sekelskiftet 1900 finns det ett ”ökande angloamerikanskt inflytande i dansk och norsk rättsvetenskap, medan

redan bristande språkkunskaper tycks ha lagt hinder i vägen i Sverige och i Finland” (Björne 2002:457f.).

Sundell, Inger och Björne diskuterar rättens innehåll, inte dess språkliga form. Följaktligen kommenterar de inte någon eventuell språklig påverkan från franska och engelska på svensk rätt.

Något mera oväntade är de relativt sett få beläggen för latin (78) och de relativt sett många för danska (57) i tabell 2 ovan. Latin är ett betydelsefullt språk inom rättsvetenskapen genom den romerska rätten. Frågan är dock om latinet är inflytelserikt helt på egen hand eller tillsammans med andra språk (jfr Laurén 1993:109). De förhållandevis sett många beläggen för danska kan möjligen knytas till rättsliga förhållanden. För perioden 1815–1870 bedöms rättsvetenskapen i Danmark (och Norge) befinna sig på en högre utvecklingsnivå än den i Sverige och Finland. Det finns en dansk inverkan på rättsvetenskapen i Sverige och i det ryska storfurstendömet Finland. Däremot går knappast några influenser i motsatt riktning (se Björne 1998:428). Efter 1870 intensifieras kontakterna mellan jurister i Norden, och Lars Björne ger följande beskrivning:

Seklets sista decennier från och med 1870-talet blev en tid, då det nordiska samarbetet inom rättsvetenskapen var som starkast, en tid, då gammal norsk bitterhet mot Danmark hade glömts, och den allt mera inflammerade unionsfrågan ännu inte hade lett till en öppen brytning mellan Sverige och Norge. (Björne 2002:2)

Trots det allt mera intensiva samarbetet under perioden 1870–1910 fanns det emellertid fortfarande en skiljelinje mellan dansk-norsk och svensk-finsk rättsvetenskap (se Björne 2002:458f.).

Såväl SAOB/OSA som NEO/SO har prisats för utförliga etymologiska uppgifter och kritiserats för svårtolkade etymologier (se Sigurd 1986:176–179 resp. Oskarsson 1996). I synnerhet etymologiparenteserna i SAOB/OSA kan vara omfångsrika, och det kan därför vara svårt att avgöra vilken betydelse som olika språk bedöms ha vid olika lexikala enheter (jfr Rydstedt 1996:70f.). Som exempel kan **DISPACHERA** tjäna: ”jfr t. *dispaschieren*, fr. *dispacher*, till *dispatche* (se **DISPACH**); jfr äfv. it. *dispacciare*, span. *despachar*” (D 1592).

Ett försök att mäta olika språks inverkan är att se hur många lexikala enheter i materialet där ett enda ”främmande” språk nämns i de etymologiska upplysningarna (jfr Malmgren 2000:4). Uppgifterna för de båda ordböckerna/databaserna framgår av tabell 4 och 5 nedan.

TABELL 4. *Antal lexikala enheter ur SAOB/OSA i det allmännspråkliga delmaterialet med endast ett "främmande språk" i etymologiparentesen, sorterade efter långivande språk: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	8	1	9	–	–	–	–	11	2	–	97	127
1900-t.	3	2	2	–	–	–	–	2	1	–	41	52
1800– 2000	11	3	11	–	–	–	–	13	3	–	138	179

Trots de ofta fylliga etymologiska upplysningarna i SAOB/OSA uppträder ett enda "främmande språk" i 179 av de 291 lexikala enheterna med främmande ursprung i tabell 1 i avsnitt 4.2 ovan, dvs. 61,5 procent. Överlägset vanligast är att tyskan uppträder ensam. Ordningsföljden mellan språken i tabell 4 är med ett undantag densamma som i tabell 2 ovan: engelska och danska har bytt plats. Tyska följs här av latin, franska och danska. Det är mycket sällsynt att engelskan förekommer ensam i de etymologiska upplysningarna. Antalet belägg är rentav densamma för engelska och norska, blott 3 vardera.

Nästan hälften av de lexikala enheter där tyskan uppträder ensam är sammansättningar med *rätt(s)*- och *straff*-. Dessa svarar för 59 respektive 9 av totalt 138 enheter. Också för danskan är det till stor del fråga om sammansättningar med *rätt(s)*- (8 av 11 enheter).¹ De tre beläggen för norska som ensamt språk i etymologiparenteser avser specifikt nordiska förhållanden: sammansättningarna *bostadsband* och *domkrets* samt uttrycket *den nordiska rättsstridighetsläran* (B 4074; D 1916; R 4048).

De 13 beläggen för latin är dels sådana lexikala enheter som genom sin form omedelbart avslöjar sig som lånord, t.ex. **DENUNCIATION**, **MORANT** och **NUPTURIENT**, dels sådana som är mera anpassade till svenskan, bland andra *bevisbörda*, *laglott* och *saksammanhangsforum* (D 930; M 1342; N 790; B 2300; L 56; S 169).² Ungefär hälften av de

¹ Se Skautrup (1953:422) om sammansättningar med *rets*- i danskt juridiskt språk 1750–1870.

² Även i danskan och finskan har latinets *onus probandi* ersatts med en inhemsk ordbildning: *bevisbyrde* respektive *todistustaakka* (Skautrup 1953:422 resp. Mattila 2000:303).

11 beläggen för franska hör samman med straff- och processrättsliga förhållanden. Dessa är huvudordet **AFFLIKTIV** samt sammansättningsord *detentionsfängelse*, *disciplinkompani*, *kassationsdomstol*, *korrektionsstraff* och *penalaktion* (A 177; D 1104; D 1522; K 685; K 2464; P 578). Detta förhållande kan knytas till rättsutvecklingen, då jurister har påpekat att 1810 års franska strafflag har varit betydelsefull för det juridiska tänkandet i Sverige (se Inger 1988:243).

Med detta lämnar jag för tillfället SAOB/OSA och går över till att behandla resultat för NEO/SO. Av tabell 5 nedan framgår att NEO/SO mestadels ger information om ett enda språk i upplysningarna om främmande ursprung. Detta gäller hela 63 av de 74 uppslagsorden i tabell 1 i avsnitt 4.2 ovan (85,1 procent). Liksom i tabell 3 ovan är latinet det viktigaste långivande språket. Med undantag för ordningen mellan franska och tyska är ordningsföljden mellan språken i tabell 5 och tabell 3 densamma.

De aktuella uppslagsorden ur NEO/SO är få jämfört med de lexikala enheterna ur SAOB/OSA, och därför är det knappast meningsfullt att sortera dem på underkategorier. Undantaget är latin med sina 33 belägg. Liksom beträffande SAOB/OSA finns här dels ”främmande” ord (och enstaka fraser) som **AFFIDAVIT**, **LEX** och **CORPUS DELICTI**, dels mera anpassade ord, exempelvis **ILLEGAL** och **TRADERA** (jfr avsnitt 6.3.2 nedan om citatlån).

TABELL 5. *Antal lexikala enheter ur NEO/SO i det allmännspråkliga delmaterialet med endast ett ”främmande språk” i etymologiparentesen, sorterade efter långivande språk: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	1	5	6	4	1	–	3	30	–	–	9	59
1900-t.	–	1	–	–	–	–	–	3	–	–	–	4
1800– 2000	1	6	6	4	1	–	3	33	–	–	9	63

I ett antal fall ger NEO/SO upplysningar om ett enda långivande språk till lexikala enheter som inte är märkta med någon av de aktuella ämnesområdesetiketterna eller har registrerats vid konkordanssökningarna i SAOB/OSA. Grekiska uppträder vid uppslagsorden **BIGAMI**,

BIGAMIST, **DRAKONISK** och **PYROMAN**, italienska vid **FIRMA**, **INKASSO** och **MAFFIA**, danska vid **BEMYNDIGA** och holländska/nederländska vid **SKOJA**. Huvudordet **INKASSO** med etymologiparentesen ”jfr dan. o. t. *inkasso*; av it. *incasso*, vbalsbst. till *incassare* (se **INKASSERA**)” kan betraktas som en juridisk term, men SAOB/OSA betecknar **INKASSO** som en handelsterm, och sammansättningarna i artikeln förs till handelns och bankväsendets ämnesområden, <handel. o. bankv.> (I 560).

4.3.3. *Kombinationer av långivande språk*

SAOB/OSA ger upplysningar om ett enda eller flera olika språk i de etymologiska parenteserna. I det senare fallet förekommer ett antal olika kombinationer, varav flera noteras för några få eller ett enda belegg vardera. Det finns emellertid några tendenser när det gäller vilka språk som uppträder tillsammans (jfr Edlund & Hene 1992:136–139).¹

Latin förekommer antingen ensamt eller tillsammans med andra språk i etymologiparenteser. Det är inte ovanligt att latin noteras för flera belegg vid en och samma lexikala enhet, t.ex. huvudordet **DOMICIL**: ”jfr t. *domizil*, eng. o. fr. *domicile*, it. *domicilio*; af lat. *domicilium* hemvist, till lat. *domus* [...]” (D 1938).

Föga förvånande uppträder engelska och franska ofta tillsammans med latin och möjligen även med andra språk. Ett exempel är den juridiska och rättshistoriska termen **KOGNAT**: ”jfr d. *kognat*, t. *kognat*, eng. *cognate*, fr. *cognat*; av lat. *cognatus* [...]” (K 1796). Engelska och franska förekommer även ensamma, oftast i samband med rättsliga förhållanden i geografiska områden utanför Sverige. Exempel är sammansättningarna *rättsdeklaration* och *kassationsdomstol*. Den betydelse som anges för *rättsdeklaration* är ’rättighetsförklaring; särsk. om den eng. rättighetsförklaringen 1689’ (R 4025), medan följande sägs om *kassationsdomstol*:

(i fråga om utländska förh. l. ss. teoretisk processrättslig term) *jur.* överdomstol med uppgift att efter förd klagan pröva, huruvida lagen gm en i lägre instans fälld dom blivit kränkt i sak l. form, samt ev. upphäva domen o. återförvisa målet till förnyad behandling i lägre instans. (K 686)

I etymologiparenteserna finns uppgifter om tyska tillsammans med andra språk och uppgifter om enbart tyska. Det senare är mycket vanligt,

¹ En översikt av ”Lån från ett eller flera konkurrerande språk [till svenskan] över tiden” ges i Edlund & Hene (1992:136–139).

vilket framgår av avsnitt 4.3.2 ovan. Ett fall där tyskan uppträder ensam är sammansättningen *rättsskola*, särskilt i uttrycket *den historiska rättsskolan*, ”jfr t. *die historische rechtsschule*”, som speciellt används

om den av de tyska rättsvetenskapsmännen C. F. EICHHORN (†) 1854), F. K. v. SAVIGNY (†) 1861) m.fl. företrädde rättshistoriska riktning som (med förkastande av naturrätten) lade särskild vikt vid rättsordningens utveckling ur folkanda, sedvanerätt o. rättskipning, (den) rättshistoriska skolan. (R 4046; se vidare Björne (1998:229–426) om den historiska rättsskolan)

Danska uppträder mestadels tillsammans med tyska och eventuellt med andra språk. Exempel är sammansättningarna *rättsmedel* och *självhjälp*: ”jfr d. *retsmiddel*, t. *rechtsmittel*” respektive ”jfr d. *selvhjælp*, nor. *Selv-hjelp*, t. *selbsthilfe*, eng. *self-help*” (R 4040; S 3056). Uppgifter om enbart danska ges vid totalt 11 lexikala enheter, varav flertalet är sammansättningar med *rätt(s)*- (se avsnitt 4.3.2 ovan).

Som framgår av avsnitt 4.3.1 ovan ger NEO/SO vanligen uppgift om ett enda språk, och det är blott vid 11 av 74 uppslagsord med ”främmande ursprung” som upplysningar ges om två eller tre inverkande språk. Det är vanligt att engelska eller franska nämns tillsammans med latin, t.ex. **HABEAS CORPUS-AKT** respektive **LEGISLATIV** (NEO 1; NEO 2). Likaså är det vanligt att latin förekommer två gånger vid samma uppslagsord, t.ex. **DE JURE**: ”av medeltidslat. *de jure* med samma bet.; till lat. *ius* ’lag’ [...]” (NEO 1).

Den finländske juristen och lingvisten Heikki E.S. Mattila betonar att latinska (ettords)termer och fraser inte bara har kommit till svenskan och finskan av egen kraft utan också genom förmedling av andra språk (se avsnitt 4.3 ovan). I synnerhet SAOB/OSA ger ofta etymologiska upplysningar om ett antal språk, men det finns ett mindre antal lexikala enheter i mitt allmänspråkliga material där latin uppträder tillsammans med enbart engelska, franska eller tyska. Antalet enheter är totalt 15. Materialet är alltså ytterst begränsat och de slutsatser som kan dras utifrån det är därmed osäkra. Frågan är om materialet trots allt ger något stöd för att den ”vanliga” utvecklingen i svenskan gäller också inom juridikens område, dvs. franska som långivande språk följs av tyska som i sin tur följs av engelska, i detta fall tillsammans med latin (jfr avsnitt 4.1 ovan).

Det visar sig att den vanligaste kombinationen är latin och franska, som uppträder vid 7 lexikala enheter med första belägg från 1815 till 1910: **KOMPETENS** och **KRIMINALISERA** (NEO 2; K 2770 och NEO 2). Latin och tyska förekommer vid 5 lexikala enheter, där den

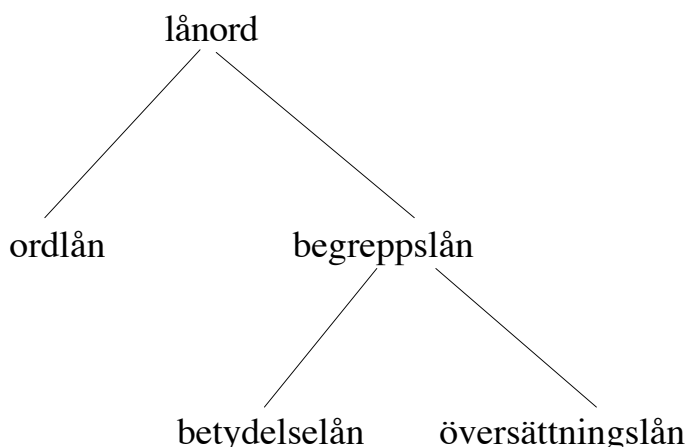
äldsta har första belägg 1831 och den yngsta 1871: sammansättningen *civilrätt* respektive huvudordet **ASSIGNAT** och avledningen *komputabel* (C 244; A 2515; K 2069). Kombinationen latin och engelska noteras för 3 belägg med första belägg från 1844 till 1883: **BILLIG** och **HABEAS CORPUS-AKT** (B 2606; NEO 1). För **BILLIG** ges dock även uppgifter om att svenskan använder adjektivet på samma sätt som danskan och tyskan, ”liksom motsv. anv. i dan. o. t. samt af eng. *equitable* efter lat. *æquum* (*et bonum*), i den romerska rätten motsatt *justum* l. *jus* (*strictum*) [...]”, i betydelsen

som står i öfverensstämmelse med (hvad af ett visst folk under ett visst kulturskede betraktas som) en sund o. naturlig rättsuppfattning, närmast i fråga om det enskilda rättsfallet o. i motsättning mot den generaliserande o. därför ofta i djupare mening mindre rättfärdiga kodifierade rätten; äfv.: som står i öfverensstämmelse med rättsedvänjor som hvila på en dylik uppfattning af ett rättsförhållande; rättfärdig; i sht om romerska l. eng. förh. (B 2607)

Det aktuella materialet är mycket litet och det allmänspråkliga delmaterialet som helhet har de begränsningar som diskuteras i avsnitt 3.3.1 ovan. Trots detta kan man ställa frågan om franskan, tillsammans med latin, möjligen utövar ett starkare inflytande på juridiskt fackspråk än på allmänspråket (jfr avsnitt 4.3.2 ovan om fransk straffrätt). Likaså kan man ställa frågan om tyskan, tillsammans med latin, möjligen utövar ett svagare inflytande på det juridiska fackspråket än på allmänspråket beroende på att tyskan från mitten av 1800-talet allt mera bidrar med ”egna” lexikala enheter till ett svenskt juridiskt ordförråd (jfr avsnitt 4.3.2 om tysk rättsvetenskap).

4.4. Typer av lånord

Hittills har jag behandlat ’lånord’ utan någon specificering, men i detta avsnitt skall en delundersökning utifrån en mera preciserad indelning redovisas. Min utgångspunkt är den kategorisering som Edlund & Hene (1992) presenterar och som här sammanfattas i figur 1.

FIGUR 1. *Typer av lånord (efter Edlund & Hene 1992:27–41).*

Import av morfem i en ordmodell i ett annat språk, t.ex. *flambera* av franska *flamber*, resulterar i *ordlån*, inklusive lexikaliserade fraser. När ordmodellens morfem ersätts med morfem i det mottagande språket, t.ex. *förnybar* efter engelska *renewable*, är det fråga om *begreppslån*. Denna kategori har två underkategorier, nämligen *översättningslån* och *betydelselån*. Nybildningar som är översättningar, morfem för morfem, av en ordmodell i ett annat språk betecknas som *översättningslån*, t.ex. *hatkärlek* efter tyska *Hassliebe* och *skärpa sig* efter engelska *sharpen up*. Vid *betydelselån* får ord som redan existerar en utvidgad betydelse efter en ordmodell i ett annat språk, t.ex. *huvudvärk* som med engelskans *headache* som modell har tillförts betydelsen 'problem' (se Edlund & Hene 1992:27–41).¹

I min undersökning väljer jag att redovisa resultat för kategorierna 'ordlån' och 'möjliga begreppslån'. Utifrån de etymologiska markörer som beskrivs i avsnitt 4.3 ovan gör jag den klassificering som sammanfattas i figur 2 nedan. Språkbeteckningar som föregås av *af/av*, *efter* och *till* i SAOB/OSA samt av prepositionen *av* i NEO/SO tolkas som påståenden om *ordlån*. När *jfr* används i SAOB/OSA samt *ur*, *efter* och *till* i NEO/SO, tolkas detta som påståenden om möjliga *begreppslån*. Ytterligare markörer i ordböckerna uppmärksammas i avsnitt 4.3 ovan och dessa markeras i figuren med "X".

¹ En liknande indelning föreslås av Carl-Eric Thors (1957:626) med *egentliga lånord*, *översättningslån* och *betydelselån*, medan Mall Stålhammar (2002:30) gör en tudelning med *direktlån* och *översättningslån* (inklusive *betydelselån*). Se vidare Edlund & Hene (1992:158f.) om svensk, engelsk och tysk lånordsterminologi.

ordlån	möjliga begreppslån
SAOB/OSA: <i>af/av, efter, till</i> + SPRÅK	SAOB/OSA: <i>jfr</i> + SPRÅK X + SPRÅK
NEO/SO: <i>av</i> + SPRÅK	NEO/SO: <i>ur, efter, till</i> + SPRÅK X + SPRÅK

FIGUR 2. *Ordlån och möjliga begreppslån utifrån etymologiska markörer om främmande ursprung i SAOB/OSA och NEO/SO.*

I några fall finns det graderingar i materialet när det gäller inverkande språk. I SAOB/OSA används bland annat konjunktionen *ä(f)ven(som)*, t.ex. vid huvudordet **EFTERMAN**: ”av **EFTER** o. **MAN**, m.; jfr d. *eftermand*, ävensom t. *nachmann*” (E 187). Också i NEO/SO finns några graderande formuleringar, t.ex. vid **BEMYNDIGA**: ”trol. av da. *be-myndige* med samma betydelse [...]” (NEO 1). Jag avstår dock från att göra en värdering av de aktuella språkens möjliga bidrag till de svenska lexikala enheterna i delmaterialet och klassificerar informationen enbart efter de etymologiska markörer som används.

I tabell 6 och 7 redovisas antalet etymologiska upplysningar för ordlån respektive möjliga begreppslån ur SAOB/OSA. På motsvarande sätt ges uppgifter för ordlån och möjliga begreppslån ur NEO/SO i tabell 8 och 9 nedan. Som påpekas i avsnitt 4.3 ovan kan flera upplysningar om ”främmande ursprung” ges till en och samma lexikala enhet. Vid ett antal enheter registreras även belägg för både ordlån och möjliga begreppslån. Ett exempel är **LEGISLATIV** där följande upplysningar ges: ”sedan ca 1825; av fra. *législatif* med samma betydelse; till lat. *legislatio* ’lagstiftning’; jfr **legal**” (NEO 2).

TABELL 6. *Antal etymologiska upplysningar, fördelade på långgivande språk, för ordlån ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	–	1	10	–	–	–	–	49	–	–	11	71
1900-t.	–	–	1	–	–	–	–	15	–	–	2	18
1800– 2000	–	1	11	–	–	–	–	64	–	–	13	89

TABELL 7. *Antal etymologiska upplysningar, fördelade på långgivande språk, för möjliga begreppslån ur SAOB/OSA som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	48	45	39	–	2	2	2	13	8	1	173	333
1900-t.	9	13	11	–	–	–	–	1	2	–	57	93
1800– 2000	57	58	50	–	2	2	2	14	10	1	230	426

Tabell 6 och 7 visar att de möjliga begreppslånen dominerar starkt i fråga om SAOB/OSA, då 426 av totalt 515 etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” avser sådana (82,7 procent). Flertalet upplysningar gäller lexikala enheter med första belägg under 1800-talet. På samma sätt som i avsnitt 4.3.2 ovan är det tyskan som noteras för det största antalet etymologiska upplysningar totalt och för möjliga begreppslån, medan latinet intar andraplatsen totalt och förstaplatsen beträffande ordlån.

Det är få språk som bidrar med ordlån till ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000, nämligen latin, tyska, franska och engelska. Latinets förstaplats är ohotad med 64 belägg och engelskans inverkan är mycket marginell med ett enda belägg. Övriga språk i tabell 6 noteras inte för några etymologiska upplysningar alls. Det är väsentligt

fler språk som bidrar med möjliga begreppslån till ett svenskt juridiskt ordförråd. Tyskan intar en obestridlig förstaplats med 230 etymologiska upplysningar. Därefter följer trion engelska, danska och franska med 58, 57 respektive 50 belägg. Latinet spelar en mera obetydlig roll med 14 etymologiska upplysningar, och skillnaden är liten jämfört med norskan som har 10. Med undantag för grekiskan noteras övriga språk i tabell 7 för ett eller två belägg vardera.

Enligt SAOB/OSA påverkar tyska, latin, franska och engelska ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000 genom såväl ordlån som möjliga begreppslån. I första hand danska, men också norska (samt holländska/nederländska, isländska, italienska och spanska), påverkar enbart genom möjliga begreppslån. Edlund och Hene (1992:32) påpekar att danskans roll som förmedlare av tidiga tyska lån till svenskan är omdiskuterad. Vidare är det ”iögonenfallande vid en granskning av lånordsskatten att våra grannspråk relativt sett lämnat så få lånord till svenskan”. På grund av släktskapen mellan språken kan det vara svårt att avgöra om det rör som ett lånord eller ett gemensamt ord. Trots det ”vågar man nog ändå påstå att lånorden från grannspråken verkligen är få” (Edlund & Hene 1992:60; se även Skautrup 1968:275f.).

Också bedömare som tillhör en äldre generation påpekar att det är svårt att skilja lexikal inverkan från danskan (och norskan) på svenskan från andra möjliga inverkanse krafter: arkaismer, provinsialismer och germanismer (se t.ex. Celander 1908; Hylén 1917). Men till skillnad från Edlund & Hene talar dessa om en stark påverkan från danskan (och norskan) på svenskan under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, främst i skönlitteratur och tidningstext (se t.ex. Celander 1904, 1908; Hylén 1917). Exempelvis formulerar sig Hilding Celander vid två olika tillfällen på liknande sätt om danskans och norskans inverkan:

den synnerligen starka invasionen af norska och danska ord i nutida svenskt skriftspråk (i andra hand och mera undantagsvis också i vårt tal-språk). Faktum hör till de obestridliga, ja är väl ett af de mest påfallande dragen i vårt moderna svenska litteratur och tidningsspråk, väl förtjänt af de språkontresserades uppmärksamhet. (Celander 1904:70)

Strömmen av danska och dansk-norska ord och ordasätt, som genom tidningspressen och andra, mera höglitterära kanaler flödar in i vårt språk, tycks sedan då (1904) knappast visa någon tendens till sjunkande. (Celander 1908:201)

Trots svårigheterna att bedöma det danska (och norska) inflytandet på svenskan, kan detta – i alla fall för slutet av 1800-talet och början av

1900-talet – vara större än vad beskrivningen i Edlund & Hene (1992) antyder.¹

Det danska inflytandet kan också vara större på olika ämnesområdets ordförråd än på det svenska ordförrådet generellt. Christer Laurén (1993:109) hävdar att danska är en förmedlare av latinska juridiska termer, dock utan att ge några exempel, medan Mall Stålhammar (2001: 21f.) understryker danskans roll för att förmedla tyska boktryckartermer till svenskan. Värdena för danskan i tabell 7 ovan talar för att danskan i fråga om juridikens område, och främst för 1800-talet, spelar en roll som i första hand förmedlare av lexikala enheter från andra språk till svenskan. Trots konflikter mellan Danmark och Tyskland, och i synnerhet Preussen, vilka kulminerade i kriget 1864 då Danmark förlorade Slesvig, påverkades den danska rättsvetenskapen av den tyska under perioden 1870–1910 (se Björne 2002:2, 457; jfr även Skautrup 1968: 277). Det vore märkligt om inte detta sakliga inflytande också lämnade vissa språkliga spår, vilka i sin tur kunde förmedlas till svenskan, särskilt med tanke på det allt mera intensiva samarbetet mellan jurister i Norden i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet (se Björne 2002: 22ff.).

Med detta lämnar jag för tillfället SAOB/OSA och går över till att behandla resultat för NEO/SO.

Tabell 8 och 9 nedan visar att ordlånen dominerar vad gäller NEO/SO, eftersom totalt 52 av 86 etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” avser ordlån (60,5 procent). Flertalet upplysningar gäller uppslagsord som har första belägg under 1800-talet. Liksom i avsnitt 4.3.2 ovan är latinet det språk som noteras för störst antal etymologiska upplysningar, och detta gäller totalvärdet, ordlån och möjliga begreppslån. Franskan kommer därefter beträffande ordlån, medan tyskan intar andraplatsen i fråga om möjliga begreppslån. Övriga språk noteras för få eller inga belägg. Holländska/nederländska och italienska har enbart belägg för ordlån, medan grekiska bara noteras för möjliga begreppslån.

¹ Se även Brunstad (2001:200–208) om ”Svensk purisme imot dansk och dansk-norsk” från mitten av 1800-talet. Denna kommer särskilt till uttryck i början av 1900-talet och i tidskriften *Språk och stil*, grundad år 1900.

TABELL 8. *Antal etymologiska upplysningar, fördelade på långgivande språk, för ordlån ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	1	2	12	–	1	–	3	26	–	–	3	48
1900-t.	–	1	–	–	–	–	–	3	–	–	–	4
1800– 2000	1	3	12	–	1	–	3	29	–	–	3	52

TABELL 9. *Antal etymologiska upplysningar, fördelade på långgivande språk, för möjliga begreppslån ur NEO/SO som ingår i det allmänspråkliga delmaterialet: första belägg under 1800-talet, 1900-talet och 1800–2000*

	Da.	Eng.	Fra.	Grek.	Holl./ Ned.	Isl.	Ital.	Lat.	No.	Spa.	Ty.	Totalt
1800-t.	1	5	2	5	–	–	–	13	–	–	8	34
1900-t.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1800– 2000	1	5	2	5	–	–	–	13	–	–	8	34

Värdena i tabell 6–7 och tabell 8–9 ger delvis samma bild av ett svenskt juridiskt ordförråd under perioden 1800–2000 och delvis olika bilder. Inverkan av andra språk är klart starkare under 1800-talet än under 1900-talet. Det är ett begränsat antal språk som utövar ett större inflytande under hela perioden, nämligen tyska, latin, franska och engelska. Bilden i avsnitt 4.2 ovan av ett juridiskt ordförråd som präglas av arvord förstärks ytterligare om man betraktar upplysningarna om ordlån i förhållande till det totala antalet etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung”. Av 601 upplysningar avser 141 ordlån, dvs. 23,5 procent.

Utifrån de etymologiska upplysningarna för de 291 lexikala enheterna ur SAOB/OSA är de lånord som kommer till ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000 främst möjliga begreppslån. Tyska är det språk som

förekommer mest frekvent i angivelserna om ”främmande ursprung”. Utifrån de etymologiska upplysningarna för de 74 lexikala enheterna ur NEO/SO dominerar i stället ordlånen, och latin är det språk som förekommer mest i upplysningarna. Främst danskans, men också norskans, inflytande är starkare enligt SAOB/OSA.

Av flera orsaker bör dock resultaten i tabell 6–9 ovan tolkas med stor försiktighet. De två ordböckerna/databaserna har inte lika stort utrymme för etymologiska upplysningar. Inte heller är ambitionerna att utreda de etymologiska förhållandena desamma. Möjligheterna att förteckna ett antal språk vid ett möjligt begreppslån, t.ex. ”jfr da., ty., eng., fra.”, är givetvis större än vid ett ordlån, t.ex. ”av lat.”. Också min manuella excerpering av vissa artiklar i SAOB/OSA kan inverka. Främst gäller detta artikeln **RÄTT** sbst2, som har gett ett större antal upplysningar om möjliga begreppslån från tyska (jfr avsnitt 4.2 ovan).

I materialet finns exempel på att beteckningar för en och samma företeelse kan lånas in från olika språk, vilket kan sägas avspegla ”lånordsströmningar”. Ett illustrativt fall är beteckningarna för den person som SAOB/OSA beskriver på följande sätt: ”person som erhållit l. i testamente insatts ss. mottagare av legat (i bet. 1)”. Beteckningarna är bildade genom avledningar till huvudordet **LEGAT**.

Först belagt är *legatarie* med första belägg 1752: ”efter lat. *legatarius*; jfr **DONATARIE**”. Därefter kommer *legatär* med första belägg 1837, ”efter fr. *légataire*, av lat. *legatarius* (jfr **LEGATARIE**)”, och slutligen *legatar* med första belägg 1871: ”efter t. *legatar*”. Utan uppgifter om långivande språk upptas dessutom *legator* som, liksom *legatar*, har första belägg 1871. Avledningen *legator* är bildat efter mönster av *donator* och uppges vara ”knappast br.”. Redaktionen av artikeln **LEGAT** avslutades 1939 (L 463).¹

I några fall har SAOB/OSA alternativa beteckningar för samma företeelse, och då kan även uppgifter om bruklighet ges. Sammansättningen *justitiemord* (1856), ”efter t. *justizmord*”, lämnas okommenterad, medan *rättsmord* (1898), ”jfr d. *retsmord*”, med samma betydelse sägs vara mindre brukligt (J 305; R 4041). Vidare ges en hänvisning till *justitiemord* vid uttrycket *juridiskt mord* i artikeln **MORD**. Liksom *rättsmord* uppges *juridiskt mord* (1831) vara mindre brukligt (M 1346). Redaktionen av artiklarna **RÄTT** sbst2 och **MORD** avslutades 1961 respektive 1945. Bedömningen av *rättsmord*, och *juridiskt mord*, som mindre brukliga stöds av att NEO/SO enbart har **JUSTITIEMORD** som upp-

¹ I mitt delmaterial med juridiska fackordböcker är det endast den äldsta av de tre beteckningarna, **LEGATARIE**, som förekommer som uppslagsord (Martinger 1998; Melin 2000).

slagsord: ”sedan 1856; efter ty. *Justizmord* med samma betydelse” (NEO 2).¹

Bilden av lånorden i det allmänspråkliga delmaterialet kan differentieras ytterligare. I avsnitt 4.4.1 och 4.4.2 nedan behandlas därför ordlån och möjliga begreppslån i ordböckerna/databaserna utifrån olika långivande språk. Språk som noteras för endast något eller några belägg i tabell 6–9 ovan kommenteras dock inte vidare (jfr avsnitt 4.3.2 ovan).

4.4.1. Ordlån

4.4.1.1 . Inledning

Ordlånen i det allmänspråkliga delmaterialet kan vara mer eller mindre anpassade till svenskan (jfr avsnitt 6.3 nedan om citatlån). Några exempel är det franska **FORCE MAJEURE** och det latinska **LEX** respektive det latinska **TRADITION** (*traditio*, till *tradere* ’överlämna’) och det tyska **MUTA IN** (*muten* ’ansöka’, till *Mut* ’mod’) (NEO 1–3).

Ordlån kommer in i svenskan under undersökningsperioden, men enstaka ordlån försvinner förmodligen ur bruk under perioden (jfr Lange 2002:13:12–17; Edlund & Hene 1992:137f.). Ett relativt klart exempel är **KAUTSCHUKPARAGRAF** gentemot **GUMMIPARAGRAF**, även om det inte helt kan uteslutas att **KAUTSCHUKPARAGRAF** är ett begreppslån i svenskan, och då ett översättningslån. För **KAUTSCHUKPARAGRAF** ger NEO/SO den etymologiska informationen ”sedan 1890; av ty. *Kautschukparagraf* med samma betydelse” och för **GUMMIPARAGRAF** meddelas ”sedan 1969; se *kautschukparagraf*”) (NEO 2; NEO 1; jfr avsnitt 3.2 ovan om lexikalisering och orddöd).² En sökning i Språkbankens konkordansmaterial ger inga träffar för söksträngen *kautschukparagraf** men 12 för *gummiparagraf**. Samtliga träffar hör hemma i pressmaterial. Det tyska ordlånet *kautschukparagraf* har sannolikt ersatts av begreppslånet *gummiparagraf* under 1900-talet.

¹ Även danska *justitsmord* uppges vara ett lån från tyska (se Skautrup 1953:422). SAOB:s två belägg för *rättsmord* är hämtade från två svensk-finska lexikon från 1898 och 1939. Sammansättningen *rättsmord* är i sin tur, genom ett översättningslån, sannolikt upphov till finskans *oikeusmurha* ’rätt-mord’. I dagens finlandssvenska uppges dock *rättsmord* vara ytterst sällsynt och precis som i sverigesvenskan används *justitiemord* (Henrik Bruun och Dan Frände, personlig kommunikation).

² Fackordboken *Juridikens begrepp* upptar ”**GUMMIPARAGRAF**” som uppslagsord, hänvisar till **GENERALKLAUSUL** och ger där upplysningen ”General-klausuler kallas ibland ’gummiparagrafer’” (Melin 2000).

4.4.1.2. *Latin som långgivande språk*

De lexikala enheter ur SAOB/OSA där latin anges som ensamt eller ett av flera långgivande språk vid ordlån är ojämnt fördelade i alfabetet. Under **A–E** finns 20 och under **K–O** 17 enheter, medan antalet lexikala enheter under **F–J** är 6 och de under **P–S** uppgår till 8. Exempelvis återfinns huvudorden **ABOLITION**, **ALIBI**, **ALTERNATIV** i uttrycket *alternativ obligation*, **ASSIGNAT**, **ASSIGNATARIE** och **ASSIGNATOR** under bokstaven **A** (A 14; A 921; A 1164; A 2515; A 2516; A 2517). NEO/SO uppvisar en liknande bild, eftersom 22 av de 30 ordlån där latin förekommer hör hemma i den första halvan av alfabetet. Här kan man anta att den mindre ordboken har haft den större som utgångspunkt. I materialet uppträder latin som ensamt långgivande språk och tillsammans med andra språk, främst engelska och franska.

Däremot finns det inga tydliga mönster när det gäller rättsområden (jfr Mattila 2000:293f.). I SAOB/OSA finns det möjligen en dominans för civilrätt, såväl civilrättsliga förhållanden i allmänhet som olika underavdelningar till civilrätten, bland annat familjerätt. Till civilrätten generellt hör **EXHIBITION**, ”företeende l. uppvisande av sak l. urkund l. handling. (jfr **EDITION 1**) inför domstol”, medan **NUPTURIENT** hör till familjerättens område: ”person som (hos myndighet anmält att han l. hon) ämnar ingå äktenskap; särsk. i pl.” (E 830; N 790). Också lexikala enheter som hör hemma på den offentliga rättens område i vid bemärkelse (inklusive straffrätt, processrätt och skatterätt) förekommer. Ett exempel är huvudordet **ABOLITION**, som återfinns i huvudtiteln på denna rapport: ”(Benådning) kan ... meddelas före fulländad ransakning och kallas då med särskildt namn Abolition” (A 14; se t.ex. Landqvist (2000:61ff. med anförd litteratur) om indelning i rättsområden).

4.4.1.3. *Franska som långgivande språk*

Av de totalt 11 ordlånen från franska ur SAOB/OSA hör 8 hemma på straffrättens (inklusive fängvårdstermer) och processrättens område (jfr avsnitt 4.3.2 nedan om inverkan av fransk straffrätt på svensk rätt). Ingen motsvarande koncentration finns beträffande NEO/SO.

4.4.1.4. *Tyska som långgivande språk*

De tyska ordlånen bland de lexikala enheterna ur SAOB/OSA är koncentrerade till den första halvan av alfabetet, och det är blott en lexikal

enhet av tolv som hör hemma i den senare delen, sammansättningen *rättshavare* (R 4031). Tyska är ensamt långgivande språk i sex fall. Dessa är huvudordet **FIDEIKOMMITTERA**, sammansättningarna *bruksrätt* och *jaktföljd*, avledningen *legatar* samt uttrycket *tyst bolag* (F 497; B 4329; J 49; L 463; B 3783). De tyska ordlånen ur NEO/SO är **IDEELL**, **KAUTSCHUKPARAGRAF** och **MUTA IN** (NEO 2; jfr avsnitt 4.4.1.1. ovan om *kautschukparagraf*).

4.4.1.5. Engelska som långgivande språk

Som framkommer i avsnitt 4.4 ovan spelar engelska en ytterst blygsam roll i fråga om SAOB/OSA beträffande ordlån, medan antalet lexikala enheter med upplysningar om ”engelska” ordlån är något större vad gäller NEO/SO.

Två av de tre engelska ordlånen ur NEO/SO avspeglar mer eller mindre exklusiva anglo-amerikanska rättsliga förhållanden: **HABEAS CORPUS-AKT** och **JURY** (NEO 1; NEO 2).¹ Detsamma gäller för övrigt alla utom ett av de möjliga begreppslånen från engelska: **KORSFÖRHÖR**, **KORSFÖRHÖRA**, **KRONJURIST** och **KRONVITTNE** (NEO 2).² I fråga om **HABEAS CORPUS-AKT** och **JURY** förekommer också latin respektive fornfranska i de etymologiska upplysningarna (se avsnitt 4.3.3 ovan).

Av dessa lånord upptas endast sammansättningen *korsförhör* i SAOB/OSA, där den är markerad som en juridisk term, <jur.>. I etymologi-parentesen nämns danska och engelska, ”jfr d. *krydsforhør*, eng. *cross examination*”.³ Ordet används i det engelska processystemet och betydelsen är:

¹ I tryckfrihetsmål förekommer dock jury också i Sverige (se t.ex. *Norstedts juridiska handbok* 1994:963f.).

² Undantagen är ordlånet **ROYALTY**, ”ersättning till innehavare av (viss) tillgång för utnyttjande av denna [...] sedan 1913; av eng. *royalty* ’kunglig rättighet; royalty’, till *royal* ’kunglig’; jfr **rojalism**” (NEO 3), och det möjliga begreppslånet **DYNAMITARD**: ”person som använder sprängämnen i brottsligt syfte t.ex. för kassaskåpsprängning [...] sedan 1890; jfr eng. *dynamitard* med samma betydelse” (SO).

³ Enligt Skautrup (1953:422) är *krydsforhør* ett nybildat ord i danskan.

förhör som anställes med ett av part påkallat vittne l. med parten själv gm motparten l. dennes advokat; äv. (i sht vard.) i utvidgad anv., i fråga om sv. förh.: snärjande l. noggrant förhör. (K 2491)¹

Också *korsförhöra* återfinns i artikeln **KORS** och upplysningar om begreppslån från danska och engelska ges. Men *korsförhöra* saknar märkning om ämnesområde, och det anförda språkprovet är hämtat ur C.J. Backmans översättning från 1871 av Charles Dickens *Pickwick-klubbens efterlemnade papper*. Detta är ett bra exempel på att man kan diskutera vilka lexikala enheter i ett visst språk, i detta fall svenska, som bedöms tillhöra ett ämnesområdes ordförråd, i detta fall juridikens, och vilka som inte bedöms gör detta (jfr diskussionen i avsnitt 3.1 och 3.3.1 ovan).

4.4.2. Möjliga begreppslån

4.4.2.1. Inledning

De möjliga begreppslånen i det allmänspråkliga delmaterialet är till allra största delen översättningslån, medan betydelselånen är mycket få. Detta är den väntade fördelningen i fråga om begreppslån i svenskan (jfr t.ex. Stålhammar 2002:30, 37). Liksom i fråga om ordlånen i avsnitt 4.4.1 aktualiseras i en del fall frågan om lexikalisering och eventuell orddöd. Ett exempel är uttrycket (*åtgärd av*) *högre hand* i förhållande till *force majeure*.

I artikeln **HAND** i SAOB/OSA finns (*åtgärd av*) *högre hand*, *force majeure*, medan *force majeure* inte förekommer i artikeln **FORCE** (H 249, redaktionen avslutad 1930; F 1105, redaktionen avslutad 1925). De båda tillhörande språkproven i artikeln **HAND** är från 1847 och 1914: ”Krig och åtgärder af högre hand. *FörslSjöl.* 1847, § 231” och ”Termen force majeure ... plägar i svenskt juridiskt språkbruk återgifvas med uttrycket ’åtgärd af högre hand’. *PT* 1914, nr 222, s. 3” (H 274). NEO/SO har enbart det franska ordlånet **FORCE MAJEURE** som uppslagsord (NEO 1). Detta antyder att översättningslånet (*åtgärd av*) *högre hand* mer eller mindre har försvunnit ur svenskan under 1900-talet, medan ordlånet *force majeure* alltjämt lever i högönsklig välmåga (jfr

¹ I en huvudförhandling i Sverige talar man vanligen om *förhör* och *motförhör* (jfr *Norstedts juridiska handbok* 1994:862f.).

PM 1996:4, s. 34).¹ **FORCE MAJEURE** är uppslagsord i samtliga fyra fackordböcker i mitt andra delmaterial. Här kan dock nämnas att **HÖGRE HAND**, ”detsamma som force majeure”, är uppslagsord i de båda upplagorna av *Juridikens termer* (1958, 1992) som ingår i mitt fackspråkliga delmaterial. Däremot saknas frasen i *Norstedts Juridiska Ordbok* (1998) och *Juridikens begrepp* (2000).

4.4.2.2. Tyska som långivande språk

De många lexikala enheterna i delmaterialet, i första hand ur SAOB/OSA, där tyskan uppträder vid möjliga begreppslån kan sorteras i tre grupper. Den första innehåller lexikala enheter där tyska uppträder tillsammans med ett eller flera andra språk, ofta engelska, franska eller latin. Den andra gruppen innehåller enheter där tyska och danska förekommer tillsammans i etymologiparenteserna, och den tredje är de lexikala enheter där tyskan anges vara ensamt långivande språk. De förhållandevis få möjliga begreppslånen med tyska ur NEO/SO tillhör främst den tredje gruppen.

Som representant för de många ”tyska” översättningslånen väljer jag *kabinettsjustis*: ”jfr ty. *kabinettsjustiz*] [...] ingripande av regeringen i rättsskipningen (t.ex. gm order utgående från en enväldig monark) [...]” (K 17). Det finns inga klara tendenser beträffande de tyska möjliga begreppslånen och rättsområden. Däremot kommer många belägg från sammansättningar med *rätt(s)*- och ett antal belägg från sammansättningar med *konkurs*-, *process*-, *regress*-, *sak*- och *straff*- (jfr avsnitt 3.4.1 om excerperade artiklar).

Majoriteten av de ”tyska etymologiska upplysningarna” vid möjliga begreppslån hör hemma vid lexikala enheter med första belägg under 1800-talet, men det finns också sådana vid ”1900-talslån”. Den yngsta lexikala enheten ur SAOB/OSA med etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” över huvud taget är sammansättningen *solennitetsvittne*, ”jfr t. *solennitätszeuge*” (S 8708). Sammansättningen anges ha två betydelser och är försedd med två ämnesområdesuppgifter. *Solennitetsvittne* är dels en rättshistorisk term, <rättshist.>, med första belägg i svenskan 1911, dels en juridisk term, <jur.>, med första belägg 1958. De båda betydelserna anges på följande sätt:

¹ Jfr avsnitt 3.1 ovan om orddöd, Lange (2002:12–15) om ”Språklig dynamik som uppstår vid ordinlån” samt Edlund & Hene (1992:137f.).

vittne vars närvaro vid företagandet av en rättshandling var en nödvändig förutsättning för att viss föreskriven solennitet skulle anses vara iakttagen l. full gjord; äv. i överförd anv., om rättsform som krävde närvaro av solennitetsvittnen (i ovan angiven bet.).

i utvidgad anv. av **1**, allmännare: vittne (i sht vid upprättande av testamente) som utgör en nödvändig förutsättning för att en rättshandling skall anses giltig.

4.4.2.3. *Engelska och franska som långivande språk*

Engelska och franska uppträder tillsammans vid ett antal möjliga begreppslån ur SAOB/OSA, ibland också med andra långivande språk. Ett exempel är huvudordet **OPTANT**, som är markerad som en folkrättslig term, <folkrätt>. I den etymologiska parenteserna nämns tyska, engelska och franska, och betydelsen hos **OPTANT** är:

person i ett avträtt landområde vilken gm option bibehållit sin medborgarrätt i den stat han förut tillhörde (i vissa fall med skyldighet att inom viss frist utflytta från det avträdde området). (O 1059)

Antalet möjliga begreppslån där enbart engelska respektive franska nämns är litet, nämligen 4 respektive 5. Exempel är de båda folkrättsliga termerna *opiumkonvention(en)* respektive *slutprotokoll* (O 1045; S 6859). De möjliga begreppslånen ur NEO/SO där engelska och franska uppträder är få. De engelska och franska möjliga begreppslånen har ingen påtaglig koncentration till något speciellt rättsområde (jfr avsnitt 4.3.2 ovan om inverkan av fransk och amerikansk straffrätt).

4.4.2.4. *Danska och norska som långivande språk*

Vid ett antal lexikala enheter hämtade ur SAOB/OSA uppträder danska och norska som källor för möjliga begreppslån i svenskan.¹ Danska och norska förekommer ensamma och tillsammans i etymologiparenteser. De båda grannspråken uppträder också i kombination med tyska. De olika möjligheterna har följande antal belägg: danska och tyska (28), danska (12), danska och norska (4), norska (3), norska och tyska (1) samt danska, norska och tyska (1). Flertalet av de lexikala enheterna är

¹ NEO/SO har ett enda belägg för danska tillsammans med tyska: **ÖVERGREPP** (NEO 3).

sammansättningar med *rätt(s)*- eller avser specifika nordiska förhållanden. Exempel på den senare kategorin är sammansättningen *regeringsadvokat*, ”jfr nor. *regeringsadvokat*, t. *regierungsadvokat*”, med följande betydelsebeskrivning:

(om utländska förh.) advokat i (delstats)regerings tjänst; särsk. (i Norge): advokat som är statens (regeringens) ordinarie juridiske rådgivare o. för dess talan inför rätta. (R 792)

Huvudordet **RÅDIGHET** kan vara ett exempel på ett av de mycket få betydelselånen i det allmänspråkliga delmaterialet. Till den tredje och fjärde av fem betydelser för ordet anges att dessa sannolikt är inlånade från danskan. Båda betydelserna är försedda med upplysningen ”i sht *jur.*”, och definitionerna är som följer:

rätt att bestämma l. förfoga l. disponera över l. att efter egen önskan styra o. ställa med l. begagna ngt, förfoganderätt, dispositionsrätt [...]

(fysisk, faktisk) möjlighet att disponera l. förfoga över ngt, disposition, förfogande; tillgång till ngt; äv. oeg. l. bildl., i fråga om tillgång till ngt mer l. mindre abstrakt; särsk. i sådana uttr. som *ngn har ngt till sin rådighet* l. *ngt står till ngns rådighet*, ngn förfogar över l. har tillgång till ngt; *ngn har rådighet över ngt*, ngn förfogar över ngt osv. l. (i sht *jur.*) har ngt i sin hand l. besitter ngt i fysisk mening; *ställa ngt till ngns rådighet*, till ngns disposition [...] (R 3574)

4.4.2.5. *Latin som långivande språk*

I båda ordböckerna/databaserna har de möjliga begreppslånen från latin vanligen första belägg under 1800-talet, och det är en enda lexikal enhet där första belägg anges till 1900-talet. Denna är sammansättningen *sak-sammanhangsforum* med första belägg 1918: ”jfr lat. *forum continentiae causarum*” (S 169). Latin förekommer som ensamt långivande språk och i kombination med andra språk. Liksom för de ordlån där upplysningar om latin ges finns det en koncentration av lexikala enheter till den första halvan av alfabetet (se avsnitt 4.4.1.2 ovan).

4.5. Sammanfattning

I detta kapitel redovisas olika delundersökningar som har *arvord* och *lånord* i ett svenskt juridiskt ordförråd 1800–2000 som gemensamt

tema. Arvorden är i klar majoritet i mitt allmänspråkliga delmaterial utifrån SAOB/OSA och NEO/SO. Särskilt gäller detta för 1900-talet, och flertalet lexikala enheter där etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” ges har första belägg under 1800-talet. Detta är ett väntat resultat, då juridik – till skillnad från exempelvis ekonomi, elektroteknik och medicin – är ett ämnesområde med klar nationell förankring.

Ordförrådet inom juridikens ämnesområde följer den generella utvecklingen för lånord i svenskan i den meningen att tyska är en viktig källa för lånord, främst under 1800-talet men också under första halvan av 1900-talet. Franska utövar ett visst inflytande som långgivande språk, i första hand under 1800-talet. Däremot är inflytandet från engelska mera begränsat, och det såväl under 1800-talet som 1900-talet. Mera speciellt för juridikens område är att latin, främst under 1800-talet, spelar en viktig roll i den lexikala utvecklingen, antingen direkt eller förmedlat genom andra språk, främst engelska, franska och tyska. Också danska påverkar det juridiska fackspråket under undersökningsperioden, antingen som direkt långgivande språk eller som förmedlare av lånord från andra språk, i första hand tyska.

Flertalet etymologiska upplysningar om ”främmande ursprung” vid lånord i materialet avser möjliga begreppslån. Det viktigaste långgivande språket beträffande sådana lån är tyska. Även franska, engelska och danska är betydelsefulla i detta sammanhang. Flertalet etymologiska upplysningar om ordlån gäller latin. Också franska och tyska noteras för ett antal sådana upplysningar under hela undersökningsperioden 1800–2000.

De resultat som presenteras i det här kapitlet kan delvis förklaras utifrån språkliga faktorer, delvis utifrån icke-språkliga. De senare faktorerna kan främst sökas i rättsliga förhållanden under undersökningsperioden, men i vissa fall kan också samhällsliga förhållanden i stort spela in.

I de olika delundersökningarna uppmärksammas och diskuteras likheter och skillnader mellan SAOB/OSA och NEO/SO samt inom de båda ordböckerna/databaserna utifrån språkliga och icke-språkliga faktorer. Likaså jämförs resultaten med tidigare studier som är relevanta i sammanhanget. I samband med redovisningen av resultaten är frågor om lexikalisering och orddöd ofta aktuella.